

PROBLEMI UDOMITELJSKIH OBITELJI I POTEŠKOĆE DJECE-PROGNANIKA*

Ivan Magdalenić

Josip Janković

Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Studijski centar socijalnog rada

Izvorni znanstveni članak

UDK 325.25-053.2:159.922.73

Primljeno: svibanj 1994.

Iz opsežnijeg programa "Psihološka i socijalnozaštitna pomoć prognanim majkama s djecom smještenima u druge obitelji" izdvojeni su podaci o učestalosti nekih simptoma koji indiciraju psihološke poteškoće kod djece smještene u druge obitelji bez pratnje roditelja ili drugih odraslih članova vlastite obitelji, i dovedeni u vezu s intenzitetom promjena i vrstom problema što je dolazak djece izazvao u udomiteljskim obiteljima.

Podaci pokazuju da su simptomi psihičkih poteškoća nešto češći kod djece smještene u obitelji koje su zbog prihvata prognanika doživjele unutrašnje promjene (poremećaje) i koje se zbog toga suočavaju s materijalnim, psihološkim ili kombiniranim problemima. Te razlike, međutim, nisu velike niti uvijek statistički značajne. Također je utvrđeno da je broj takvih obitelji manji od pretpostavljenog (trećina je doživjela unutrašnje promjene, dvije trećine imaju neke probleme), iz čega se izvodi zaključak da se u izvanrednim okolnostima može, bez bojazni od većih štetnih posljedica za djecu, odstupiti od strogih kriterija za izbor hraniteljskih obitelji.

1. UVOD

Najbrojnije neposredne žrtve rata u Hrvatskoj 1991/92. stotine su tisuće prognanika i izbjeglica, među kojima je i velik broj djece. Pravi se broj tih ljudi nikada nije mogao točno ustanoviti, ali prilično pouzdane procjene govore da ih je u jednom trenutku (početkom 1992) samo "iz Hrvatske u Hrvatsku" bilo preko 350.000 (i skoro još toliko u susjednim zemljama, računajući i hrvatsko stanovništvo srpske nacionalnosti izbjeglo u Srbiju, tako da je ukupno oko 15% stanovništva Republike Hrvatske zbog rata moralo privremeno napustiti svoje domove).

Medu mnogim paradoksalnim specifičnostima toga rata neke se tiču upravo prognanika. Na primjer, iz nekih gradova (Osijek, Dubrovnik, Slavonski Brod) stanovništvo je istovremeno odlazilo u sigurnija područja Republike, dok su u te iste gradove dolazili (i u njima ostajali)

* Ovaj tekst je nešto prerađena verzija rada iznesenog na Međunarodnoj konferenciji Teorija i praksa socijalnog rada, posvećenoj temi "Smještaj djece u druge obitelji kao alternativa smještaju u ustanove", održanoj (u organizaciji Interuniverzitetskog centra za postdiplomske studije iz Dubrovnika) u Budimpešti od 15. do 20. studenoga 1992.

Ljudi iz manjih okolnih mjesta i izbjeglice iz Republike Bosne i Hercegovine. Tako se dogodilo da neki prognanici (termin koji se u Hrvatskoj službeno koristi, ali nedosljedno prevodi na engleski, jer čak i Vladin Ured za prognanike na engleskom označava terminom "for displaced persons", a ne "exiles") rat nisu neposredno doživjeli tamo odakle su morali otići, nego u mjestima u kojima su očekivali naći zaštitu od njega. To posebno vrijedi za djecu koju su roditelji sklonili prije početka većih ratnih operacija u mjesta za koja su vjerovali da će biti sigurna, a kad su i ta mjesta postala neposredno ugrožena, više se nije moglo dalje. Tako je, na primjer, u Zagrebu krajem 1991. i početkom 1992. boravilo - prema podacima iz javnih glasila - oko 110.000 prognanika i izbjeglica, a za to je vrijeme u gradu bilo blizu 50 zračnih uzbuna, mrtvih i ranjenih bilo je i u samom njegovom središtu, neka rubna naselja više su puta napadnuta avionima, a dio njegova područja bio je prva linija fronte. Zvukovi artiljerijskih borbi danima su dopirali do najmanje 150.000 Zagrepčana, a u istom dijelu grada bilo je smješteno i mnogo prognanika. Sigurno se i to odrazilo na njihovo psihičko stanje, dodajući novi teret samoj činjenici napuštanja zavičaja, podijeljenih obitelji i neizvjesnosti glede uvjeta za povratak.

Samo manji dio prognanika smješten je organizirano - u hotele, odmarališta, sportske dvorane i sl., dok su - prema procjenama - blizu 80% njih u svoje kuće prihvatili bliži i daljnji rodaci, prijatelji ili do tada nepoznati ljudi, ili su prognanim obiteljima dani na korištenje prazni stanovi. Smještavanje u obitelji bilo je u najvećem dijelu spontano, odnosno samoinicijativno, i ti su se prognanici tek kasnije (ali nikada svi) prijavili vlastima kako bi mogli ostvariti neka prava na temelju prognaničkog statusa, odnosno kako bi njihovi udomitelji stekli pravo na pomoć za uzdržavanje prihvaćenih prognanika.

Budući da su u ukupnom broju prognanika djeca činila najmanje jednu trećinu - neke procjene govore čak i više od polovice - možemo procijeniti da ih je bilo raseljeno barem 100 - 120.000, od čega je 40 - 50.000 bez pratnje roditelja smješteno u druge obitelji. Ostala su u drugim obiteljima primljena zajedno s majkama, bakama/djedovima ili drugim odraslim članovima svojih obitelji, ili su bez pratnje roditelja smještena u organizirana prihvatilišta. Dakle naša tema - privremeno hraniteljstvo nad raseljenom djecom u ratom zahvaćenom Hrvatskoj - neposredno se odnosi na blizu 50.000 djece, odnosno na oko 30.000 hraniteljskih obitelji (budući da su, prema podacima koje ćemo navesti u nastavku, hraniteljske obitelji prihvale u prosjeku 1,5 djetete).

Ovakvo se, ratom iznuđeno, privremeno hraniteljstvo sigurno po mnogo čemu razlikuje od hraniteljstva koje je namjerno, željeno, pripremljeno i organizirano. Mnoga su djeca smještena u neodgovarajuće uvjete - bilo da je riječ o premlim stanovima, ili o udomiteljima koji pod normalnim, mirnodopskim, okolnostima ne bi bili spremni preuzeti brigu o tuđoj djeci. Vremena ni drugih mogućnosti za pripremu djece, njihovih roditelja i privremenih hranitelja nije bilo. O selekciji udomiteljskih obitelji nije moglo biti ni govora. Stručnjaci socijalne zaštite, kojih nema dovoljno ni za normalne uvjete, bili su potpuno angažirani poslovima o kojima je neposredno ovisilo fizičko preživljavanje velikih masa prognanika i drugih žrtava rata. Organizacija zbrinjavanja nastajala je u "hodu". Nestašica novca, hrane, odjeće, posteljine ... bila je dramatična. Ukratko, osobito u početku, mnogo problema moralo se rješavati spontano i stihijno.

Ipak, ubrzo su se, u institucijama socijalne zaštite i izvan njih, okupili timovi stručnjaka, koji su započeli s realizacijom projekta za pomoć i podršku prognanicima. Jedan takav tim psihologa, socijalnih radnika, psihijatar, defektologa i pedagoga, pojačan

studentima tih struka, a pod vodstvom psihologinje Ružice Bujanović-Pastuović, krajem 1991. godine organizirao je - na volonterskoj osnovi - program "Psihološka i socijalno-zaštitna pomoć prognanim majkama s djecom smještenima u drugim obiteljima". Program, čija je realizacija potrajala skoro godinu dana, prihvaćen je od Vladinog Ureda za prognanike i izbjeglice i podržan od UNICEF-a. U ovom radu iznijet ćemo neke nalaze dobivene u sklopu realizacije tog programa.

2. METODOLOŠKE NAPOMENE I OPERACIONALIZACIJA VARIJABLI

Budući da je primarna svrha Programa pomaganje, a ne znanstveno istraživanje, tome je bila prilagođena i njegova metodologija. Provedeni su odvojeni standardizirani intrvjui s prognanom i udomiteljskom obitelji. Sadržaj intrvjua bio je vrlo širok: od okolnosti napuštanja prebivališta, preko materijalnih i psihosocijalnih uvjeta smještaja, do namjera glede povratka. Na pitanja o djeci odgovarala je majka ili neki drugi član njihove obitelji. Takvim se slučajevima u ovom radu ne bavimo. Ovdje je riječ o slučajevima kad su djeca u udomiteljsku obitelj smještena bez roditelja. O adaptiranosti djece na prognaničku situaciju odgovarao je, dakle, predstavnik udomiteljske obitelji, koji je prije toga govorio o svojim vlastitim problemima u vezi s prihvatom prognanika. Postavljena su mu, između ostalih, i sljedeća pitanja: "Kako se dolazak prognanika u vašu kuću odrazio na odnose među članovima vaše obitelji? Ima li kakvih promjena?" te "Koje probleme izazvane dolaskom prognanika u vašu kuću najviše osjećate?" Za potrebe ovog rada odgovori na prvo pitanje sažeti su u tri kategorije: "nema promjena", "manje promjene" i "veće promjene", a na drugo u četiri: "nema posebnih problema", "materijalno-financijski problemi", "psihološki problemi" (npr. povećana tenzija u obitelji, prisilna promjena navika, manje uvjeta za obiteljsku intimu i sl.) i "kombinirani problemi".

Među pitanjima koja su se odnosila na djecu, od udomitelja je traženo da kaže je li kod nekog djeteta primijetio neki od 40-tak simptoma ili načina ponašanja koji indiciraju psihološke poteškoće. Ti su simptomi, odnosno načini ponašanja, u ovom radu grupirani u osam skupina: poremećaji u ponašanju (npr. hiperaktivnost, agresivnost, povučena, plačljivost, prkos, negativizam i sl.), strahovi (od ljudi, situacija ili predmeta), neurovegetativne smetnje (pomanjkanje daha, astmatični napadaji, smetnje sa srcem, pojačano znojenje i sl.), problemi s prehranom (preveliki ili premali apetit), poremećaji spavanja (smanjena ili povećana potreba za snom, teškoće uspjavanja, noćni strah), regresivne reakcije (enureza, tepanje, mucanje, mutizam), tikovi i stereotipna ponašanja te autoagresivnost.

U ovom radu provedena je analiza povezanosti između ocjena udomitelja o problemima što ih je dolazak prognanika izazvao u njegovoj vlastitoj obitelji, i njegovih odgovora o problemima kod djece.

Radi se, dakle, o laičkoj procjeni psiholoških problema, a ne o stručnoj dijagnozi. Osim toga, u nekim situacijama intevjueri su bili studenti (doduše, instruirani od stručnjaka o tome kako da postavljaju pitanja o pojedinim simptomima). Na umu treba imati i vjerojatnu različitu senzibilnost udomitelja kako na vlastite tako i na dječje probleme, kao i na mogućnost projekcije vlastitih problema (ili njihove odsutnosti) na djecu ("ako ja imam problema, imaju ih i djeca" i obrnuto). Zbog toga valja biti oprezan u interpretaciji i generalizaciji naših nalaza, te ih prihvatiti samo kao indikativne.

3. PREGLED REZULTATA

Programom iz kojega koristimo rezultate obuhvaćeno je oko 420 obitelji. Od toga, kod 62 udomitelja zatečeno je 91 dijete bez pratnje odraslog člana vlastite obitelji: 46 djevojčica i 45 dječaka u dobi od 1.5 do 18 godina (prosječna dob iznosila je 12 godina). Oko tri četvrtine udomitelja su bliži ili daljnji rođaci ili prijatelji obitelji iz koje potječu djeca. Prosječna dužina boravka djece u udomiteljskim obiteljima iznosila je u vrijeme ispitivanja oko 6 mjeseci.

3.1. OSNOVNI PODACI

Tablica 1. Intenzitet promjena kod udomitelja

	Udomitelji		Smještena djeca	
	N	%	N	%
1. Nema promjena	40	64,5	66	72,5
2. Manje promjene	12	19,4	13	14,3
3. Veće promjene	10	16,1	12	13,2
Ukupno	62	100,0	91	100,0

HI - kvadrat = 1.15; DF = 2; P > 0,10

Tablica 2. Vrste problema kod udomitelja

	Udomitelji		Smještena djeca	
	N	%	N	%
1. Nema posebnih problema	17	27,4	27	29,6
2. Materijalni problemi	16	25,8	25	27,6
3. Psihološki problemi	8	12,9	15	16,5
4. Kombinirani problemi	21	33,9	24	26,4
Ukupno	62	100,0	91	100,0

HI -kvadrat = 1,13; DF = 3; P > 0,10

Tablica 4. Broj djece s pojedinom vrstom simptoma

	Nema		Ima	
	N	%	N	%
Poremećaji u ponašanju	47	51,6	44	48,4
Strahovi	70	76,9	21	23,1
Neurovegetativne smetnje	72	79,1	19	20,9
Problemi s prehranom	75	82,4	16	17,6
Poremećaji spavanja	77	84,6	14	15,4
Regresivne reakcije	80	87,9	11	12,1
Tikovi i sl.	85	93,4	6	6,6
Autoagresivnost	89	97,8	2	2,2

3.2. POVEZANOST IZMEĐU PROMJENA I PROBLEMA KOD UDOMITELJA I UČESTALOST NEKIH SIMPTOMA KOD DJECE

Tablica 5. Intenzitet promjena kod udomitelja i ukupan broj simptoma kod djece

		0	1	2	3-5	6+	Ukupno
1. Nema promjena	N	23	14	11	12	6	66
	%	34,8	21,2	16,7	18,2	9,1	100,0
2. Manje promjene	N	2	4	1	1	5	13
	%	15,4	30,8	7,7	7,7	38,4	100,0
3. Veće promjene	N	5	1	1	4	1	12
	%	41,8	8,3	8,3	33,3	8,3	100,0
(2+3)	N	7	5	2	5	6	25
	%	28,0	20,0	8,0	20,0	24,0	100,0
Ukupno	N	30	19	13	17	12	91
	%	32,9	20,9	14,3	18,7	13,2	100,0

HI - kvadrat = 13,63; DF = 8; $P > 0,05 < 0,10$

(iz reducirane tabele HI - kvadrat = 4,28 DF = 4; $P > 0,10$)

Tablica 6. Vrsta problema kod udomitelja i ukupan broj simptoma kod djece

		0	1	2	3-5	6+	Ukupno
1. Nema problema	N	12	4	5	2	4	27
	%	44,5	14,8	18,5	7,4	14,8	100,0
2. Materijalni	N	15	4	5	1	-	25
	%	60,0	16,0	20,0	4,0	0,0	100,0
3. Psihološki	N	1	5	-	6	3	15
	%	6,7	33,3	0,0	40,0	20,0	100,0
4. Kombinirani	N	2	6	3	8	5	24
	%	8,3	25,0	12,5	33,3	20,9	100,0
(2+3+4)	N	18	15	8	15	8	64
	%	28,2	23,4	12,5	23,4	12,5	100,0
Ukupno	N	30	19	13	17	12	91
	%	32,9	20,9	14,3	18,7	13,2	100,0

HI - kvadrat (iz reducirane tablice) = 5,37; DF = 4; P > 0,10

Tablica 7. Intenzitet promjena kod udomitelja i poremećaji u ponašanju kod djece

		Nema	Ima	Ukupno
1. Nema promjena	N	38	28	66
	%	57,6	42,4	100,0
2. Manje promjene	N	4	9	13
	%	30,8	69,2	100,0
3. Veće promjene	N	5	7	12
	%	41,7	58,3	100,0
(2+3)	N	9	16	25
	%	36,0	64,0	100,0
Ukupno	N	47	44	91
	%	51,6	48,4	100,0

HI - kvadrat (iz reducirane tablice) = 3,37; DF = 1; P > 0,05 < 0,10

Tablica 8. Vrste problema kod udomitelja i poremećaji u ponašanju kod djece

		Nema	Ima	Ukupno
Nema problema	N	20	7	27
	%	74,1	25,9	100,0
2. Materijalni	N	14	11	25
	%	56,0	44,0	100,0
3. Psihološki	N	7	8	15
	%	46,7	53,3	100,0
4. Kombinirani	N	6	18	24
	%	25,0	75,0	100,0
(2+3+4)	N	27	37	64
	%	42,2	57,8	100,0
Ukupno	N	47	44	91
	%	51,6	48,4	100,0

HI - kvadrat (iz reducirane tablice) = 7, 71; DF = 1; P < 0,01

Tablica 9. Intenzitet promjena kod udomitelja i strahovi kod djece

		Nema	Ima	Ukupno
1. Nema promjena	N	55	11	66
	%	83,3	16,7	100,0
2. Manje promjene	N	8	5	13
	%	61,5	38,5	100,0
3. Veće promjene	N	7	5	12
	%	58,3	41,7	100,0
(2+3)	N	15	10	25
	%	60,0	40,0	100,0
Ukupno	N	70	21	91
	%	76,9	23,1	100,0

HI - kvadrat (iz reducirane tablice) = 5,55; DF = 1; P < 0,05

Tablica 10. Vrste problema kod udomitelja i strahovi kod djece

		Nema	Ima	Ukupno
1. Nema problema	N	24	3	27
	%	88,9	11,1	100,0
2. Materijalni	N	22	3	25
	%	88,0	12,0	100,0
3. Psihološki	N	8	7	15
	%	53,3	46,7	100,0
4. Kombinirani	N	16	8	24
	%	66,7	33,3	100,0
(2+3+4)	N	46	18	64
	%	71,9	28,1	100,0
Ukupno	N	70	21	91
	%	76,9	23,1	100,0

HI - kvadrat (iz reducirane tabele) = 3,09; DF = 1 P > 0,05 < 0,10

Tablica 11. Intenzitet promjena kod udomitelja i neurovegetativne smetnje kod djece

		Nema	Ima	Ukupno
1. Nema promjene	N	55	11	66
	%	83,3	16,7	100,0
2. Manje promjene	N	9	4	13
	%	69,2	30,8	100,0
3. Veće promjene	N	8	4	12
	%	66,7	33,3	100,0
(2+3)	N	17	8	25
	%	68,0	32,0	100,0
Ukupno	N	72	10	91
	%	79,1	20,9	100,0

HI - kvadrat (iz reducirane tablice) = 2,58; DF = 1; P > 0,10

Tablica 12. Vrsta problema kod udomitelja i neurovegetativne smetnje kod djece

		Nema	Ima	Ukupno
1. Nema problema	N	21	6	27
	%	77,8	22,2	100,0
2. Materijalni	N	22	3	25
	%	88,0	12,0	100,0
3. Psihološki	N	10	5	15
	%	66,7	33,3	100,0
4. Kombinirani	N	19	5	24
	%	79,2	20,8	100,0
(2+3+4)	N	51	13	64
	%	79,7	20,3	100,0
Ukupno	N	72	19	91
	%	79,1	20,9	100,0

HI - kvadrat (iz reducirane tablice) = 0,04; DF = 1; P > 0,10

Tablica 13. Intenzitet promjena kod udomitelja i smetnje s prehranom kod djece

		Nema	Ima	Ukupno
1. Nema promjena	N	54	12	66
	%	81,8	18,2	100,0
2. Manje promjene	N	11	2	13
	%	84,6	15,4	100,0
3. Veće promjene	N	10	2	12
	%	83,3	16,7	100,0
(2+3)	N	21	4	25
	%	84,0	16,0	100,0
Ukupno	N	75	16	91
	%	82,4	16,7	100,0

HI - kvadrat (iz reducirane tablice) = 0,07; DF = 1; P > 0,10

Tablica 14. Vrsta problema kod udomitelja i smetnje s prehranom kod djece

		Nema	Ima	Ukupno
1. Nema problema	N	24	3	27
	%	88,9	11,1	100,0
2. Materijalni	N	19	6	25
	%	76,0	24,0	100,0
3. Psihološki	N	10	5	15
	%	66,7	33,3	100,0
4. Kombinirani	N	22	2	24
	%	91,7	8,3	100,0
(2+3+4)	N	51	13	64
	%	79,7	20,3	100,0
Ukupno	N	75	16	91
	%	82,4	17,6	100,0

HI - kvadrat (iz reducirane tablice) = 1,11; DF = 1; P > 0,10

4. RASPRAVA I ZAKLJUČCI

Kako možemo vidjeti iz prikazanih osnovnih podataka, dolazak prognanika izazvao je manje ili veće unutrašnje promjene otprilike u jednoj trećini udomiteljskih obitelji, u kojima je smješten otprilike i jednaki postotak prognane djece. S druge strane, više od dvije trećine tih obitelji suočeno je s različitim problemima - materijalnim češće nego psihološkim, a najčešće se radi o kombinaciji obiju vrsta problema. Udomitelji koji spominju postojanje promjena (zapravo poremećaja) u svojim obiteljima istovremeno češće navode samo psihološke probleme, dok oni koji promjene negiraju, relativno češće govore samo o financijskim problemima. No, te su razlike jedva statistički značajne.

Što se tiče djece, barem po jedan od traženih simptoma zabilježen je kod dvije trećine njih, a kod jedne trećine broj simptoma koji indiciraju psihološke poteškoće iznosi tri ili više. Tome treba dodati i informaciju da su kod neke djece pojedini simptomi postojali još kad su bili u roditeljskoj kući, a neki su primijećeni samo u prvoj fazi boravka djece u novoj sredini, dok su se kasnije izgubili. Istodobno se može pretpostaviti da su problemi udomiteljskih obitelji, osobito oni financijski, s dužinom boravka prognanika rasli (jer je značajnija državna pomoć takvim obiteljima uglavnom izostala, a i pomoć humanitarnih organizacija bila je veća u početku rata nego kasnije, kad se broj prognanika, pa onda i njihovih udomitelja, povećao).

Od svih simptoma najčešće su primijećeni poremećaji u ponašanju te različite vrste strahova, dok su najteži simptomi istovremeno i najrjeđi.

Relacije između promjena i problema u udomiteljskim obiteljima s jedne te psiholoških poteškoća raseljene djece s druge strane najčešće pokazuju isti smjer: sve statistički značajne

razlike, kao i većine onih koje to nisu, govore da nešto više simptoma poremećaja ima kod djece smještene u obiteljima koje su se dolaskom prognanika promijenile i koje se susreću s različitim problemima. Neki podaci sugeriraju da to više vrijedi za udomiteljske obitelji koje osjećaju psihološke probleme nego za one čiji su problemi samo financijske prirode. Ako je taj dojam točan (nije ga se moglo do kraja provjeriti zbog malog broja ispitanih slučajeva), onda bi se objašnjenje najprije moglo tražiti u činjenici da je većina udomitelja zapravo "silom prilika" primila djecu svojih rodaka ili prijatelja. Neki su to primili kao frustraciju čiji se efekti mogu prenijeti i na udomljenu djecu.

Sve u svemu, moglo bi se reći da je polazna (implicitna) hipoteza ovog rada - naime, da se problemi udomitelja odražavaju i na planu psiholoških poteškoća udomljene djece - uglavnom potvrđena bar na razini indicija. Na većem broju slučajeva i uz rigorozniju metodologiju mogli bi se izvesti pouzdaniji zaključci.

Također se mora reći da je broj udomiteljskih obitelji u kojima je - neželjeni, ratom iznudeni - dolazak prognanika izazvao značajnije poremećaje, manji od onoga koji se mogao pretpostaviti "po zdravoj pameti". To je bar djelomično pridonijelo tome da su i sama djeca s nešto manje subjektivnih teškoća preživjela traumu prognaništva. A samu činjenicu da su i nepripremljene udomiteljske obitelji relativno dobro podnijele situaciju u kojoj su se našle, vjerojatno treba pripisati ratom uvjetovanoj desenzibilizaciji stanovništva na ovu vrstu problema: rat je doživljen kao tako velika globalna nesreća da svi pojedinačni problemi pred njime gube na važnosti. Ovakav zaključak može se bar do neke mjere generalizirati na čitavu praksu smještavanja djece u hraniteljske obitelji: kad se zbog izvanrednih okolnosti - izazvanih ratom ili elementarnim nepogodama - naglo pojavi veliki broj takve djece, može se bez pretjeranog straha od negativnih posljedica za djecu odstupiti od strogih kriterija za izbor udomitelja.

Referencije:

1. Čuturić, N., Šprajc - Balen, M., Psihosomatske smetnje dječje dobi, u *VI dani psihologije*, Zadar, 1987.
2. *Glasnik Ureda prognanika i izbjeglica*, br. 1 - 6 (siječanj - lipanj), Zagreb, 1992.
Government of Croatia, Office for Displaced Persons and Refugees, Department of Psychosocial Adaptation and Education, Programs for Psychosocial and Education of Displaced and Refugees (Accepted by UNICEF), Zagreb, March 1992.
3. Janković, J., Marojević, S., Poremećaji djece predškolskog uzrasta u percepciji roditelja i odgajatelja, *Primijenjena psihologija*, 1 - 2/91.
4. Magdalenić, I., Psihološki problemi prognanika iz sela i grada, *Sociologija* sela god. 31 (1993), 3 - 4, str. 145-152.

*Summary***PROBLEMS OF FAMILIES PROVIDING SHELTER AND DIFFICULTIES OF
REFUGEE CHILDREN***Ivan Magdalenić**Josip Janković*

The authors present the data on the frequency of symptoms indicating psychological difficulties of children living without parents or other adult members of their own family, taken from the project called "Psychological and Social Protection and Help for Displaced Mothers and Children Living in Different Families". The some data are linked with the intensity of changes and problems, showing that symptoms of psychological difficulties are more frequent with children placed in such families, because the families themselves have, as a result, gone through internal changes (disturbances). They are faced with financial, psychological and various other problems. The differences in the number of symptoms are neither big nor statistically significant. The number of such families is also smaller than expected (one third has undergone some internal changes and two thirds have various problems). The resulting conclusion is that, in some particular circumstances, we can depart from the strict criteria for the choice of such families, without fear of causing harm to the children.